

Susana Ramírez

L'expedició Balmis (1803-1806), que va portar la vacuna de la verola a Amèrica i les Filipines, va ser la primera campanya global de lluita contra una pandèmia i la base de polítiques de salut pública que duren fins avui. Aquesta fita, que té suggeridores analogies amb la situació actual, està pendent d'un reconeixement global. El segon de Balmis, el català Josep Salvany, no té dedicat ni un carrer a Catalunya.

«La de Balmis va ser la primera campanya de vacunació global»

David Castro

MICHELE CATANZARO
Barcelona

El 1803, 22 nens orfes van salpar de la Corunya cap a Amèrica. Els metges amb qui viatjaven van anar inoculant-los de dos en dos la vacuna de la verola, descoberta sis anys abans. La treien d'una parella i la ficaven a la següent. Els seus cossos la van mantenir activa fins a l'altra banda de l'oceà, on es va utilitzar per immunitzar aquest continent i després es va portar a les Filipines. La Reial Expedició Filantròpica de la Vacuna, o expedició Balmis, pel nom del metge que la guiava, es considera la primera actuació de salut global. La historiadora Susana Ramírez ha coordinat l'assaig més complet sobre aquesta fita, que s'acaba de publicar.

— **¿Per què és important l'expedició Balmis?**

— És la primera campanya de vacunació global. Com en la pandèmia actual, es va entendre que el fet que quedessin territoris sense vacunar ens afectaria. Però el seu impacte més important és que va institucionalitzar la salut pública. Es van crear juntes de vacunació per propagar la vacuna, que van establir les bases del sistema sanitari [dels països llatinoamericans].

— **¿Va ser la primera d'aquest tipus?**

— Fins aleshores, hi havia iniciatives particulars. El 1800, Anglaterra havia enviat la vacuna a Pennsilvània entre vidres. D'aquí hi va haver certa difusió a Amèrica, però era de naturalesa comercial. La vacuna es comprava i es venia. Al contrari, l'expedició Balmis va ser finançada per l'erari i la vacuna es proporcionava gratuïtament i de manera massiva.

— **¿Per què Carles IV la va impulsar?**

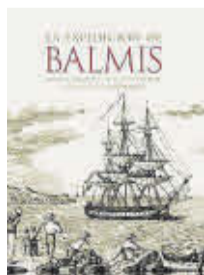
— La verola delmava les poblacions. Entorn d'un 15% dels mestissos i un 75% dels indis. Això implicava una delma dels tributs. El 1802 van arribar informes d'una

«La verola delmava la població: un 15% dels mestissos i un 75% dels indis»

«Jenner va dir que la gesta va ser un dels capítols més gloriosos de la història mèdica»

«Com avui, hi va haver política, intents de saltar-se la quarantena i antivacunes»

La expedición de Balmis

AA.VV.
Editorial GeoPlaneta
344 pàgines
Preu 39,50 euros

Susana María Ramírez Martín.

epidèmia dramàtica. Si no s'enviaven solucions no pararia. L'imperi va recórrer a una cosa que tenia controlada: una expedició il·lustrada, com altres que es van portar a terme aquells anys. A més d'això, la verola havia fustigat personalment diversos Borbons.

— **¿Per què es van fer servir infants?**

— Els intents d'enviar la vacuna entre vidres a zones equatorials van fracassar, per la calor. La vacuna es va transportar dins el cos de nens petits per garantir que no haguesin passat la verola natural, cosa que l'hauria fet malbé. Van ser nens

gallecs, perquè es tractava d'un lloc aïllat i sense polítiques d'inoculació, i perquè la ruta des de la Corunya era la més curta. Els nens es van acabar quedant a Mèxic, amb una pensió vitalícia. Fa anys, em va contactar un senyor dient que n'era un descendent: la seva família n'havia guardat memòria.

— **¿Qui era Francisco Javier Balmis?**

— Era un cirurgià militar d'Alacant. Va traduir del francès un dels primers llibres sobre la vacuna. Era una persona multidisciplinària, un bon gestor, amb capacitat d'adaptar-se i coneixedor d'Amè-

rica. També era molt llest i amb do de gents.

— **¿Quin paper va tenir-hi el català Josep Salvany i Lleopart?**

— En va ser el subdirector. Era de Cervera, es va formar a Barcelona. Els reials col·legis de cirurgians estaven vinculats amb l'exèrcit. Però ell era molt intel·lectual i tenia mala salut i va intentar evitar les campanyes militars. El 1803 va conèixer Balmis. No sé de què parlarien, però el va convèncer per afegir-s'hi. A Salvany li va tocar portar a terme una gesta imprevista. El 1804, a Caracas, l'expedició es va dividir en dos: Balmis, cap al nord i Salvany, cap al sud. Si al segon el preocupaven les campanyes a Extremadura, imagina't com estaria als Andes. No obstant, va aguantar, va actuar amb intel·ligència, i va acabar deixant-se la vida en l'expedició, literalment.

— **A bord també hi havia una dona: Isabel Zandal.**

— Quan Balmis es va adonar que els nens estarien inaguantables, va agafar una dona perquè se n'ocupés. No tenia formació acadèmica i s'ha especulat que podia ser una mare soltera, però no se sap. Cobrava igual que un infermer. Va fer molt bé la seva funció. Va acompanyar Balmis fins al final i es va assentar a Mèxic.

— **¿Per què Balmis va topar amb l'hostilitat del virrei de Nova Espanya?**

— El virrei no hi va col·laborar perquè no se n'emportaria el mèrit. Com passa en l'actualitat, una cosa és la salut i una altra és la política.

— **¿Hi veu analogies amb la pandèmia actual?**

— També llavors, hi va haver gent que se saltava la quarantena. Els comerciants perdien molts diners si es frenava el negoci i per això intentaven saltar-se-la.

— **A Salvany el van titllar d'anticrist. ¿Hi havia antivacunes?**

— Hi havia corrents antivacunació també entre els metges. La gent comprava els seus llibres i es generava una opinió pública sobre això.

— **¿Aquesta expedició té el reconeixement que mereix?**

— Va arribar en mal moment. Poc després va venir la invasió napoleònica, la fallida dels estats autoritaris, les independències... No obstant, Jenner la va qualificar com un dels capítols més gloriosos de la història de la medicina. Agraïxo profundament que l'operació de l'Exèrcit durant la pandèmia es digués Balmis. ■

Ens interessa el coneixement. Apunta't al Club de Ciència.

